

РЯБЕЦЬ

Людмила Віталіївна —
кандидат філологічних наук,
заступник директора
Інституту енциклопедичних
досліджень НАН України,
esu@esu.com.ua

ОЧЕРЕТЯНКО

Світлана Іванівна —
головний редактор науковий
Інституту енциклопедичних
досліджень НАН України

УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

III Міжнародна наукова конференція

22–23 жовтня 2013 р. в Інституті енциклопедичних досліджень НАН України в рамках VIII Міжнародного конгресу українців відбулася III Міжнародна наукова конференція «Українська енциклопедистика». Учасники зібрання обговорили широке коло питань — від теоретичних основ енциклопедистики до практичного досвіду створення енциклопедичних видань, дискутували про напрями та перспективи розвитку енциклопедичної справи в Україні, відзначили необхідність співпраці із закордонними колегами.

Минулого року вся світова наукова громадськість відзначала 300-річчя з дня народження французького філософа та енциклопедиста Дені Дідро, відомого як редактор «Енциклопедії, або тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел», якій він віддав понад 20 років свого життя. Разом з іншими просвітниками того часу йому вдалося зробити енциклопедію системою наукового знання, якою вона залишається й донині.

Крім того, минулого року сталася подія державного значення — 2 січня 2013 р. Президент України підписав Указ «Про Велику українську енциклопедію», в якому наголосив, що в умовах інтеграції України у світове співтовариство виникла нагальна потреба створити фундаментальну універсальну національну енциклопедію з метою узагальнення і систематизації знань про Україну і світ.

Саме тому знаменно, що 22–23 жовтня 2013 р. Інститут енциклопедичних досліджень (ІЕнД) НАН України зібрав однодумців у Києві на чергову III Міжнародну наукову конференцію, яка відбулася в рамках VIII Міжнародного конгресу українців. Проведення таких конференцій раз на два роки стало вже доброю традицією. За п'ять років, що минули від часу проведення I Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика» (2008), було накопичено багато цікавих матеріалів, з'явилася низка нових енциклопедичних та довідкових видань, які потребують обговорення в колі фахівців.

Президія Конференції (зліва направо): академік НАН України О.С. Онищенко, директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України М.Г. Железняк, академік НАН України Я.С. Яцків

У Конференції взяли участь 32 представники академічних установ, наукових бібліотек та вищих навчальних закладів, у тому числі 12 іноземних колег зі Словаччини, Угорщини, Канади, Білорусі, Молдови, Росії. Засідання проходили в пленарному режимі, було виголошено 26 доповідей із 39 заявлених у програмі.

З вітальним словом до учасників Конференції звернулися академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України академік О.С. Онищенко та голова Науково-видавничої ради НАН України, організатор і перший директор ІЕнД НАН України академік Я.С. Яцків. Вони відзначили успіхи українських енциклопедистів, щиро привітали зарубіжних гостей, які приїхали поділитися своїми здобутками й досвідом, наголосили на актуальності обговорюваних проблем і побажали учасникам форуму плідної й цікавої роботи.

Конференція об'єднала інтелектуальний потенціал дослідників у галузі енциклопедистики, які, спираючись на традиції і досвід попередників, прагнуть розширити горизонти сучасного енциклопедознавства. Учасники зібрання обговорили широке коло питань — від теоретичних основ енциклопедистики до практичного досвіду створення енциклопедичних видань, дискутували про напрями та перспективи розвитку енциклопедичної справи в Україні

й за кордоном, відзначили необхідність співпраці з колегами з інших країн.

Значний інтерес викликала доповідь в.о. директора ІЕнД НАН України к.філол.н. **М.Г. Железняк**, у якій він висвітлив історію створення Енциклопедії сучасної України (ЕСУ), її зв'язок з попередніми енциклопедичними виданнями, виокремив проблеми, що виникають у процесі роботи над нею. Він підкреслив, що, хоча ЕСУ хронологічно обмежена ХХ—ХХІ ст. та дещо, на думку окремих дослідників, перевантажена персоналіями, однак на сьогодні вона є фактично єдиною універсальною енциклопедією, в якій повно та об'єктивно в усіх вимірах представлено сучасну Україну. Доповідач роз'яснив принципову різницю між ЕСУ та Великою українською енциклопедією, створення якої нині лише розпочинається. ВУЕ значною мірою ґрунтується на концепції та словнику Української універсальної енциклопедії, розроблених членами робочої групи УУЕ під керівництвом академіка І.М. Дзюби, що працювала в Інституті енциклопедичних досліджень НАН України в 2005—2009 рр.

Директор Науково-видавничого комплексу «Башкирська енциклопедія» к.філол.н. **У.Г. Саїтов** зупинився на засадничих питаннях енциклопедичної справи у світі загалом і в Башкирії зокрема, наголосив на тому, що ен-

циклопедія — це найскладніший вид книжкової продукції з погляду змісту та підготовки і, водночас, найавторитетніше і найдостовірніше наукове джерело інформації.

Теоретично і методологічно наповненою була доповідь шеф-редактора Наукового видавництва «Велика російська енциклопедія» **Л.І. Петровської**, у якій проаналізовано світовий досвід створення класичної енциклопедії, представлено класифікації енциклопедичних та інших довідкових видань.

Завідувач кафедри білоруської філології Білоруського державного технологічного університету к.філол.н. **М.В. Трус** виокремив низку імен класиків української літератури, представлених у енциклопедії «Максим Богданович». Це видання — ще одне яскраве свідчення глибини українсько-білоруських взаємин. Примірник енциклопедії М.В. Трус подарував бібліотеці ІЕНД НАН України.

Голова Асоціації українців Словаччини, давній і шанований автор ЕСУ, іноземний член НАН України проф. **М. Мушинка** зацікавив присутніх розповіддю про несправедливо забутого енциклопедиста проф. Євгена Онацького, який у 1957—1967 рр. у Буенос-Айресі упорядковував і видавав «Українську малу енциклопедію». М. Мушинка зауважив, що за-

звичай енциклопедія є колективною працею, проте УМЕ створив один автор, і вона відображає його світогляд, особисті погляди на людей, події та речі. Доповідач наголосив, що ця енциклопедія не втратила свого значення і в наш час, тому її варто було б перевидати в Україні, до того ж є добра нагода — цього року виповнюється 120 років з дня народження Є. Онацького.

Енциклопедистика Молдови була представлена доповіддю директора Інституту енциклопедичних досліджень АН Молдови проф. **К.М. Манолаке** та завідувача відділу цього ж Інституту **І.І. Жаркуцького** про досвід створення енциклопедії «Монастирі Республіки Молдова», яку виголосив їхній колега О. Рожко.

Інформативною була доповідь к.і.н. **О.О. Бровіної** та проф. **Л.П. Рощевської** (відділ «Науковий архів та енциклопедія» Комі наукового центру Уральського відділення РАН), у якій викладено історію енциклопедичної справи в Республіці Комі, представлено основні енциклопедичні проекти від 1930-х років до початку XXI ст., окреслено перспективи та особливості підготовки національно-регіональних енциклопедичних видань.

Проблемі класифікації енциклопедичних видань, зокрема розрізненню універсальних, спе-

Учасники Конференції

ціалізованих, регіональних та інших типів енциклопедій, а також основним принципом їх укладання присвятила свою доповідь проф. **Н.Ф. Чистякова** з Тюменського державного університету, головний редактор енциклопедії «Ямальський район».

Жваву дискусію викликала доповідь заступника директора Науково-видавничого комплексу «Башкирська енциклопедія» **К.І. Агліулліної** та редактора відділу економіки та природничо-технічних знань цієї ж установи **Л.І. Шарапової**, присвячена Україні та українцям на сторінках «Башкирської енциклопедії». Ця доповідь, як слушно зазначив під час обговорення М.Г. Железняк, засвідчила, що аналіз рівня та якості висвітлення в іноземних енциклопедичних виданнях історії, реалій та особливостей України може стати перспективним напрямом вітчизняної енциклопедистики і, крім того, сприятиме взаємовигідній співпраці українських енциклопедистів з їхніми зарубіжними колегами.

Про те, як твориться «Українська музична енциклопедія», про проблеми та здобутки колективу, який працює над нею, розповіли д.мист. **О.М. Немкович** та к.мист. **А.П. Калениченко** з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

Глибокою, побудованою на неоприлюднених архівних матеріалах була доповідь директора Інституту дослідження української діаспори, декана факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія» д.і.н. **А.Є. Атаманенко**. Дослідниця розкрила деякі аспекти створення одного з найвидатніших українських енциклопедичних видань — «Енциклопедії українознавства», історія підготовки та видання якої ще чекає на свого дослідника.

Проблемам, пов'язаним із підготовкою довідкових видань з питань культурного розвитку в Угорщині, присвятила свою доповідь докторант Університету імені Лоранда Етвеша **Є. Ладані**.

Доцент кафедри історії України Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

к.і.н. **О.Є. Музичко** висвітлив роль одеських істориків, зокрема В. Крусмана, Ф. Успенського, О. Маркевича та ін., у роботі над енциклопедичними проектами, що видавалися наприкінці XIX ст. — у 20-х роках XX ст. на території Росії, України, США.

З авторською концепцією наукового видання «Енциклопедія Кольору», яка ґрунтується на структурно-системному та історико-культурологічному методах презентації світових досягнень науки про колір, ознайомила учасників Конференції завідувач кафедри дизайну і реклами Інституту реклами к.т.н. **С.В. Прищенко**. Вона запропонувала своє бачення комплексного дослідження теорії та практики кольору, визначила найважливіші його напрями, такі як мистецтво, дизайн, реклама, персоналії, інституції, матеріали і технології.

Цікавими виявилися доповіді молодих науковців ІЕНД НАН України: **В.В. Тарасюка** про основні компоненти та функції електронної бази ЕСУ та **А.І. Шушківського** щодо проблем підготовки для ЕСУ статей про адміністративні одиниці України та інших держав.

Про ідею створення, методи та принципи укладання, теоретичні засади підготовки енциклопедичного довідника «Українські організації у світі» розповіла начальник відділу документального забезпечення, контролю та архівної роботи секретаріату Вищої ради юстиції д.і.н. **І.Б. Матяш**.

Про книжкові новинки бібліо- та біобібліографістики, видані в Одесі в останні роки, поінформувала присутніх завідувач відділу краєзнавства «Одесика» Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького к.і.н. **Л.І. Саєнко**.

Головний редактор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» д.ф.-м.н. **М.В. Стріха** наголосив на проблемах, з якими зіткнувся новостворений колектив, розпочавши роботу над проектом «Велика українська енциклопедія».

Значний інтерес викликала доповідь к.і.н. **Ф.І. Стебля** з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, присвячена відомому українському історичному і культурно-

логу Ярославу Ісаєвичу та його ролі у дослідженні українського книговидання. Постать академіка Я.Д. Ісаєвича добре відома за межами України, він належав до когорти сучасних енциклопедистів і багато зробив для поширення у світі об'єктивних знань про Україну. Непересічну роль відіграв Я.Д. Ісаєвич і в історії започаткування та створення ЕСУ.

О.А. Чирков з Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії на основі аналізу інформації з історії України у веб-енциклопедії «Вікіпедія» зробив спробу дати характеристику організації знань у ній.

Проаналізувавши навігатори по українських енциклопедичних виданнях, що є на сайтах бібліотек та наукових установ, а також наявні енциклопедичні ресурси, керівник Центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України к.і.н. **Т.В. Добко** наголосила на необхідності створення повноцінного енциклопедичного сайту, за аналогією до Britannica, Larousse тощо, а також окремого порталу, який інтегрував би знання про історію та сучасну енциклопедичну справу, подавав би систематизовану інформацію як про друковані, так і про електронні енциклопедичні видання.

Аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Ю.С. Готкова** розповіла про концепцію, наповнення та проблеми з підготовкою довідника про українських педагогів Кубані періоду 1917–1932 рр.

Керівник Російсько-українського наукового центру при Краснодарській крайовій громадській організації «Співдружність Кубань—Україна» к.і.н. **А.М. Авраменко** у своїй доповіді узагальнив інформацію про представлення козацтва в сучасних енциклопедичних виданнях, опублікованих в Україні. На його думку, чимало видань хибують на однібічне, а інколи й необ'єктивне висвітлення ролі козацтва в українській історії.

Доповідь співробітників Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України проф. **В.Ю. Омельчука** та к.т.н. **К.В. Лобузінної** було присвячено проблемам

Виставка енциклопедичних видань України і світу

української біографістики, зокрема упорядкуванню бібліографії видань, пов'язаних з ім'ям Т.Г. Шевченка. Ця змістовна доповідь виразила одну зі складових успіху енциклопедичного видання — бібліографічне забезпечення.

Про творчий колектив працівників Комісії Словника української мови ВУАН на чолі з проф. Євгеном Тимченком ішлося у доповіді аспірантки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова **Т.Л. Поліщук**.

Під час Конференції діяла виставка енциклопедичних видань України і світу. Відбулася також презентація електронної бази текстів класиків української літератури, зокрема Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, перекладених англійською мовою (з цими матеріалами можна ознайомитися на сайті ІЕНД НАН України — www.encyclopedia.kiev.ua).

У рамках Конференції відбулося засідання Круглого столу «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру», присвяченого питанням історії та культури книговидання в Україні, Росії та Білорусі, а також проблемам біографістики. Модератори зібрання М.О. Єрмолаєва і Г.І. Ковальчук та секретар Т.І. Березюк одразу спрямували учасників на конструктивну роботу.

У виступах к.філол.н. **М.О. Єрмолаєвої** та к.і.н. **Д.М. Бакуна** (Науковий і видавничий

центр «Наука» РАН) було запропоновано для обговорення план-проспект колективного проекту «Біобібліографічний словник (довідник) «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру Росії, Білорусі та України»», який за умови успішної реалізації став би першим кроком на шляху до створення енциклопедії «Книжна культура слов'янських народів (Білорусь, Росія, Україна)».

Завідувач відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України проф. **Г.І. Ковальчук** розповіла про дослідження співробітників Бібліотеки з історії книжкової культури. Крім того, доповідачка окреслила коло проблем, які можуть виникнути під час роботи над зазначеним вище проектом, зокрема критерії добору персоналій до слівника, обсяг статей тощо. Вона звернула увагу на необхідність включити в довідник маловідомі постаті початку ХХ ст., які через політичні обставини не змогли реалізуватися повною мірою, однак їхні неопубліковані дослідження могли б скласти славу не лише українському, а й європейському книгознавству.

Ідею ширшого охоплення у довіднику яскравих представників позаакадемічної науки підтримав **М.Г. Железняк**, пропонуючи розглядати академічність не як приналежність до інституції, а як високий науковий рівень.

Учасниця Круглого столу з Білорусі **Л.А. Август** розповіла про підготовлені працівниками Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі монографії, наукові збірники, покажчики, наголосивши на важливості цих видань для розвитку книжної культури в республіці.

Особливе зацікавлення викликала полемічна доповідь проф. **М.С. Тимошика** з Київ-

ського національного університету культури і мистецтв, у якій він схарактеризував деякі сучасні аспекти творення українських біографічних енциклопедій, зацентрував увагу на кон'юнктурних, часто сумнівних видавничих проектах, що нівелюють цей важливий сегмент книговидавництва.

Учасники Круглого столу обговорили питання початку роботи над спільним проектом книгознавців Росії, України та Білорусі «Діячі академічної науки та їхній внесок у книжну культуру», першим етапом якої має бути укладання списків діячів у галузі книжної культури окремо в кожній країні. У дискусії взяли активну участь директор Видавничого дому «Академперіодика» НАН України О.Г. Вакаренко та заступник директора цієї ж установи А.І. Радченко.

Під час Конференції розгорнулася жвава дискусія щодо перспектив розвитку енциклопедичної справи в Україні та за кордоном, шляхів співпраці енциклопедистів різних країн з питань методики та методології створення енциклопедичних видань різного типу. Особливий інтерес викликали проблеми джерелознавчої бази наукових досліджень, добору авторів, бібліографічного забезпечення енциклопедичних видань, підготовки регіональних і тематичних енциклопедій.

На підсумковому засіданні було визначено пріоритетні напрями розвитку сучасної енциклопедистики в теоретичному й прикладному аспектах. Конференція засвідчила зростання інтересу до проблем енциклопедичної науки і довела, що українська енциклопедистика посідає гідне місце у світі. За результатами роботи Конференції було ухвалено низку рішень щодо розвитку енциклопедичної справи в Україні та за кордоном.